

СОЦІАЛЬНІ АСПЕКТИ ІНКЛЮЗИВНОГО ТУРИЗМУ: УДОСКОНАЛЕННЯ ДОСТУПНОСТІ ГОТЕЛЬНО-РЕСТОРАННОГО СЕКТОРУ В УКРАЇНІ

SOCIAL ASPECTS OF INCLUSIVE TOURISM: IMPROVING THE ACCESSIBILITY OF THE HOTEL AND RESTAURANT SECTOR IN UKRAINE

УДК 338.48:616-036.86:364.2:658

DOI: <https://doi.org/10.32782/infrastruct83-57>

Петрунчак Д.В.

аспірант,
Національний педагогічний університет
імені М.П. Драгоманова;
викладач,
Київський фаховий коледж туризму
та готельно-ресторанного господарства

Банєва І.О.

д.е.н.,
професор кафедри
готельно-ресторанної справи
та організації бізнесу,
Миколаївський національний
аграрний університет

Матвієнко С.В.

к.е.н., завідувач кафедри туризму
та готельно-ресторанної справи,
Міжнародний класичний університет
імені Пилипа Орлика

Petrunchak Denys

Mykhailo Dragomanov State University;
Kyiv Applied College
of Tourism and Hospitality

Banyeva Iryna

Mykolayiv National Agrarian University

Matviyenko Svitlana

Pylyp Orlyk International Classical
University

*У статті розглянуто інклюзивний туризм як важливий засіб соціальної реінтеграції людей з інвалідністю з точки зору доступності готельно-ресторанного сектору в Україні. Визначено поняття «інклюзивний туризм» та його соціальне значення. Проаналізовано взаємозв'язок між інклюзивним туризмом та соціальними ініціативами в Україні, оскільки інклюзивний туризм є важливою складовою загальних соціальних ініціатив, спрямованих на забезпечення рівних прав і можливостей для всіх громадян. На основі наукових досліджень та аналізу практичних напрацювань встановлено, що забезпечення доступності готельно-ресторанного господарства для людей з інвалідністю та інших вразливих груп населення є важливою складовою інклюзивного туризму. Підкреслюється, що дизайн в контексті туризму включає важливу роль у забезпеченні доступу та комфорту для всіх груп, включаючи людей з інвалідністю та вразливі групи. Визначено перспективи розвитку інклюзивного туризму. Запропоновано основні аспекти оцінювання соціального значення інклюзивного туризму в Україні. **Ключові слова:** інклюзивний туризм, соціальна доступність, соціальна інтеграція, соціальні ініціативи, готельно-ресторанна справа, інфраструктура для вразливих верств населення, дизайн.*

This paper discusses inclusive tourism as an important means of social reintegration of people with disabilities from the perspective of accessibility in the Ukrainian hotel and restaurant sector. The concept of "inclusive tourism" and its social significance are defined. To analyze the relationship between inclusive tourism and social initiatives in Ukraine. Inclusive tourism is an important component of general social initiatives aimed at ensuring equal rights and opportunities for all citizens. Based on scientific research and experience, it is established that ensuring accessibility of hotel and restaurant facilities for people with disabilities and other vulnerable groups in society is an important element of inclusive tourism. It is emphasized that design in the context of tourism plays an important role in ensuring accessibility and comfort for all groups, including persons with disabilities and other socially vulnerable groups. Prospects for inclusive tourism development in Ukraine are identified. Key aspects are proposed to assess the social significance of inclusive tourism in the development of tourism in Ukraine. The conclusions point out that successful development depends on active government support, investment in infrastructure, increased awareness among businesses and citizens, and the use of innovative technologies. Inclusive tourism can be a strong driver of economic growth and social inclusion in Ukraine, making the country more accessible and attractive to different tourist groups. Providing equal opportunities to all citizens will contribute not only to the development of the tourism industry, but also to the social integration. This will not only ensure equal access to services, but also active participation in cultural, social, and economic life. It is not only economically feasible, but also socially responsible and very important for creating a modern and progressive society.

Key words: inclusive tourism, social accessibility, social integration, social initiatives, hotel and restaurant business, infrastructure for vulnerable groups, design.

Постановка проблеми. Одним із викликів сьогодення є збільшення кількості людей з інвалідністю. Для їх реабілітації, одним з найефективніших методів є інклюзивний туризм, що є частиною підходу, який включає людей з обмеженими можливостями в соціальному середовищі. Дослідження розвитку доступності до готелів та ресторанів для інклюзивного туризму в Україні дозволило виокремити основні проблематичні аспекти, які є необхідними для вирішення з метою забезпечення рівних та соціальних можливостей для всіх груп населення (табл. 1).

До основних важливих проблематичних аспектів розвитку інклюзивного туризму в Україні відноситься: недоступна інфраструктура, відсутність єдиних стандартів і норм доступності, недостатня обізнаність бізнесу та громад, високі витрати на адаптацію, відсутність державного стимулювання, стереотипи

в суспільстві та інформаційні бар'єри. Вирішення цих питань є ключовим для розвитку інклюзивного туризму в Україні та забезпечення рівних можливостей для всіх громадян.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженням інклюзивного туризму присвячені праці таких вчених як Л.С. Ладонько, А.В. Переверзєва [1] Ю. Барський, Д. Бакота, І. Єрко [2], які розкривали сутність і особливості даного напрямку. І. Данчевська, Т. Калайтан [3, с. 96], С. Чайка [4, с. 189] досліджували світовий досвід інклюзивного туризму, стан та перспектив його розвитку в Україні з врахуванням наслідків російського вторгнення. І. С. Крамаренко, Л. А. Козаченко, О. В. Стиценко, К. О. Карабін [5, с. 83] обґрунтовували перспективи розвитку інклюзивного туризму як вагомій інвестиційної складової економіки регіону. О. Роговська, К. Царьок [6] проводили

Проблематика інклюзивного туризму в Україні через призму доступності готельно-ресторанної сфери

Проблеми	Наслідки
Відсутність або неналежний стан інфраструктури	Люди з інвалідністю соціально ізольовані, їхній доступ до культурного та соціального життя обмежений, а якість життя знижена
Відсутність єдиних стандартів і норм доступності	Готелі та ресторани, які не відповідають вимогам доступності, перебувають у невідповідному становищі та створюють бар'єри для туристів з інвалідністю
Недостатня обізнаність бізнесу та громади	Обмеження доступності туризму, що заважає бізнесу скористатися можливостями, які пропонує розвиток інклюзивного туризму
Високі фінансові витрати на адаптацію інфраструктури	Нездатність або небажання установ інвестувати в покращення доступності обмежує розвиток інклюзивного туризму в Україні
Відсутність стимулювання і підтримки з боку держави	Процес покращення інфраструктури та послуг для вразливих груп населення затримується через недостатню готовність підприємців інвестувати в розвиток туризму
Стереотипи і упередження в суспільстві	Нехтування потребами цих груп зменшило доступ до туризму та відпочинку, створивши соціальні бар'єри
Інформаційна недостатність	Туристам з інвалідністю важко обирати доступні об'єкти, що знижує попит на інклюзивний туризм

Джерело: сформовано автором на основі [1–7]

аналіз інклюзивного туризму як засобу соціальної реабілітації осіб з інвалідністю в Україні. Л. С. Безугла, М. В. Белобородова, Г. В. Герасименко, [7, с. 20] досліджували сутність та особливості формування інклюзивно-реабілітаційного туризму в Україні.

Серед іноземних дослідників інклюзивного туризму варто зазначити М. Bakker, R. van der Duim, K. Peters, J. Klomp [8, с. 416], L. Bellato, J. M. Cheer [9, с. 943] та ін.

Вищезгадані науковці, досліджуючи соціальні аспекти інклюзивного туризму, наголошуючи більше на створення комфортних та безпечних умов для людей з обмеженими можливостями. Водночас майже відсутнє дослідження соціальних аспектів інклюзивного туризму через призму розвитку доступності готельно-ресторанної сфери в Україні.

Постановка завдання. Метою дослідження є визначення сутності соціальних аспектів інклюзивного туризму через призму розвитку доступності готельно-ресторанної сфери в Україні; оцінювання соціальної значущості інклюзивного туризму для розвитку туризму в Україні.

Виклад основного матеріалу дослідження. За останнє десятиліття (2011–2021 рр.) активно поширюється новий науковий напрям – інклюзивний туризм, який ще називають «туризмом для всіх» або «туризм без бар'єрів». Розглядаючи інклюзивний туризм з соціально-економічної точки зору, важливо зазначити, що якісні туристичні послуги можуть бути джерелом доходу для місцевих громад.

Інклюзивний туризм – це туризм, який передбачає процес співпраці між різними учасниками туристичного процесу, що дозволяє людям з особливими потребами, такими як мобільність, зір, слух і когнітивні здібності, функціонувати незалежно, з гідністю і на рівних умовах, шляхом надання універсальних туристичних продуктів, послуг і середовища.

Інклюзивний туризм включає не лише фізичну доступність (наприклад, пандуси, ліфти,

спеціально обладнані туалети), а й соціальну доступність. Соціальна доступність включає такі аспекти, як зручність у доступі до послуг та інформації, які дозволяють людям з інвалідністю брати повноцінну участь у туризмі [10, с. 288].

Соціальна значущість інклюзивного туризму полягає у наступному:

1. Соціальна інтеграція та рівність, де інклюзивний туризм сприяє інтеграції людей з інвалідністю та інших вразливих груп у суспільство, надаючи їм доступ до культурних, освітніх та рекреаційних заходів.

2. Підвищення обізнаності та толерантності, що може допомогти змінити ставлення суспільства до людей з інвалідністю та інших соціальних груп.

3. Розвиток інклюзивного туризму позитивно впливає на економіку, оскільки він розширює цільову аудиторію та привертає нових туристів, у тому числі з обмеженими можливостями; створює нові робочі місця, стимулює інвестиції в інфраструктуру та розширює ринок туристичних послуг.

4. Інклюзивний туризм є потужним стимулом для розвитку інклюзивної інфраструктури в країні, що принесе користь особам з тимчасовими обмеженнями мобільності.

5. Інклюзивний туризм надає людям з інвалідністю можливість покращити якість життя через подорожі, знайомство з новими культурами та можливість відпочити.

6. Сприяння розвитку місцевих громад, що може бути потужним стимулом для розвитку соціальних ініціатив на місцевому рівні.

Інклюзивний туризм є важливою частиною загальних соціальних ініціатив, спрямованих на забезпечення рівних прав і можливостей для всіх груп громадян; не тільки дає можливість цим групам повноцінно брати участь у соціальному та культурному житті країни, але і є невіддільною частиною розвитку соціальної політики на національному рівні (табл. 2).

Таблиця 2

Соціальні ініціативи інклюзивного туризму

Соціальні ініціативи	Характерні особливості
Стимулювання рівних прав та можливостей	Програми соціальної інтеграції спрямовані на забезпечення доступності у фізичному сенсі (пандуси, ліфти, доступні туалети), а також в інформаційному та соціальному сенсі; доступність інтерфейсів для людей з інвалідністю (наприклад, шрифт Брайля, субтитри, сурдопереклад)
Підвищення обізнаності та толерантності через туризм	Соціальні ініціативи на національному рівні можуть підтримувати освітні кампанії, які підкреслюють важливість доступності для всіх, незалежно від фізичних можливостей; організація спеціальних програм для просування інклюзивного туризму та забезпечення доступності й рівності у відпочинку для різних груп громадян
Розвиток інклюзивної інфраструктури через державні ініціативи	Розробка програм фінансування для адаптації готелів та ресторанів до потреб людей з інвалідністю; розробка стандартів доступності для туристичних об'єктів, що враховують потреби різних категорій людей з інвалідністю; законодавча політика, що зобов'язує туристичний сектор, забезпечувати рівний доступ для всіх
Залучення місцевих громад до інклюзивних ініціатив	Програма допомоги місцевим жителям у створенні інклюзивної інфраструктури та наданні послуг туристам з інвалідністю. Покращення професійної підготовки працівників сфери послуг, зокрема готелів і ресторанів, для роботи з людьми з інвалідністю та іншими вразливими групами.
Міжнародні ініціативи та співпраця	Конвенція ООН про права людей з інвалідністю може стати потужним інструментом для розвитку інклюзивного туризму в Україні. Участь України у міжнародних виставках, форумах сприятиме обміну досвідом у сфері інклюзивного туризму
Державні програми та ініціативи	Програми фінансування проєктів з адаптації інфраструктури до потреб людей з інвалідністю. Інформаційні кампанії з популяризації інклюзивного туризму серед широкої громадськості та туристичних операторів. Співпраця з міжнародними організаціями для розробки стандартів та навчання у сфері інклюзивного туризму

Джерело: сформовано автором на основі [10, с. 288; 11, с. 73]

Інклюзивний туризм є важливою частиною соціальних ініціатив, що сприяють рівності, інклюзії та доступності. Розвиток цієї галузі не лише забезпечує рівні можливості для всіх громадян, але й сприяє соціальній адаптації, розвитку інфраструктури та соціальній толерантності до вразливих груп населення. Тісний взаємозв'язок між інклюзивним туризмом та соціальними ініціативами є потужним інструментом для створення більш справедливого та доступного суспільства. Зробити готелі та ресторани доступними для людей з інвалідністю та інших вразливих груп є важливим елементом інклюзивного туризму.

Надання рівних можливостей усім громадянам, у тому числі особам з інвалідністю, сприяє не лише розвитку туристичної галузі, а й соціальній інтеграції цих людей. Доступність готельно-ресторанного сектору для осіб з інвалідністю та інших вразливих груп населення проілюстровано на рис. 1.

Важливим кроком на шляху до розвитку інклюзивного туризму є забезпечення доступності в готельно-ресторанному секторі для осіб з інвалідністю та інших вразливих груп населення. Це вимагає зусиль як з боку держави, так і з боку самих підприємців, які мають бути проактивними у впровадженні відповідних змін в інфраструктурі та послугах для створення доступного та комфортного середовища для всіх.

Ключову роль у забезпеченні доступності та комфорту для всіх, включно з людьми з інвалідністю та іншими вразливими групами, у контексті інклюзивного туризму відіграє дизайн. У готельно-

ресторанному бізнесі, де кожен елемент інфраструктури та обслуговування є важливим, відповідний дизайн може мати вирішальне значення для залучення всіх клієнтів, незалежно від їхніх фізичних можливостей (табл. 3).

Дизайн є важливим елементом у розвитку інклюзивного туризму, забезпечуючи комфорт і рівні можливості для всіх відвідувачів. У готельно-ресторанному секторі інклюзивний дизайн не лише задовольняє фізичні потреби людей з інвалідністю, а й допомагає створити соціальне середовище, яке відображає цінності рівності, доступності та взаємоповаги. Такий підхід є важливим для розвитку інклюзивного туризму в Україні та сприяє соціальній інтеграції та рівним можливостям для всіх громадян [15, с. 174].

Важливим кроком до забезпечення рівних можливостей для всіх верств населення є розвиток інклюзивного туризму в Україні. Нові можливості інклюзивний туризм відкриває не лише для людей з інвалідністю, а й для розвитку туристичної галузі України в цілому.

Оцінка соціальної значущості інклюзивного туризму в розвитку туризму в Україні є важливим елементом у формулюванні політики, яка може сприяти розвитку цього виду туризму шляхом покращення доступності та посилення соціальної інтеграції різних груп населення. Існує кілька важливих аспектів оцінки соціальної значущості такого туризму в українському контексті (рис. 2).

Успіх інклюзивного туризму залежить від активної підтримки з боку уряду, інвестицій в інфраструктуру,

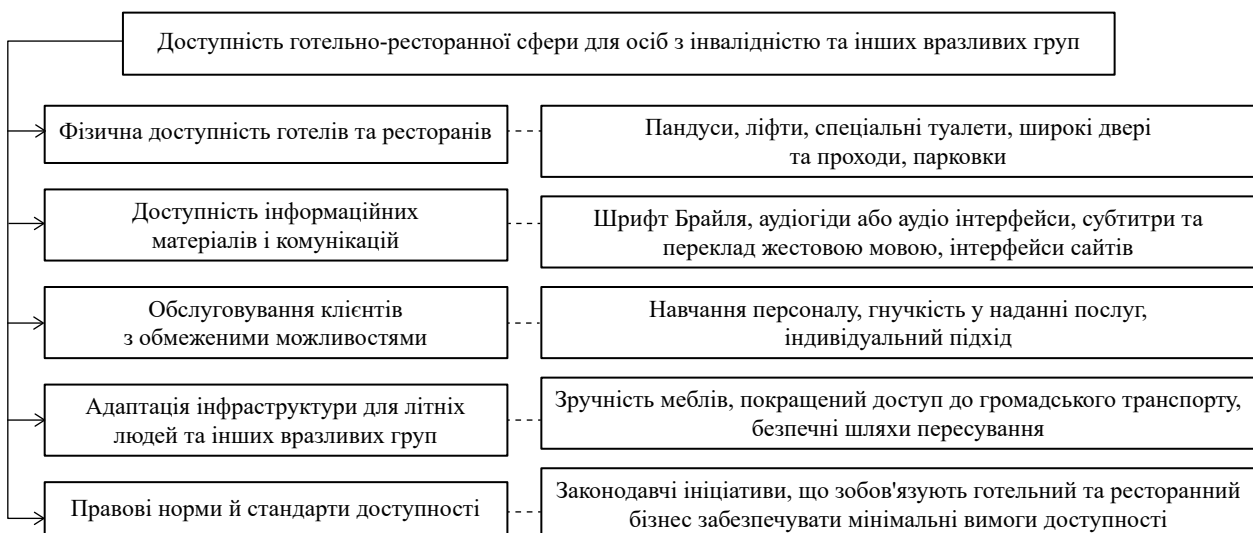

Рис. 1. Доступність готельно-ресторанної сфери для осіб з інвалідністю та інших вразливих груп

Джерело: сформовано автором на основі [11, с. 73; 12]

Таблиця 3

**Значення дизайну у розвитку доступності готельно-ресторанної сфери
для інклюзивного туризму в Україні**

Елемент інфраструктури	Складові	Характеристика	Результат
Створення інклюзивного середовища через дизайн	Фізична доступність	Продуманий дизайн забезпечує рівний доступ до будівлі та території. Це включає пандуси, ліфти, двері, достатньо широкі для інвалідних візків, пристосовані туалети та спеціальні кімнати	Для людей з різними видами обмежених можливостей забезпечується комфортне перебування
	Інтер'єр	Просторі зали, комфортно обставлені, легко адаптуються для людей з обмеженою мобільністю. У ресторані є спеціальні місця для людей на інвалідних візках	
Покращення доступності інформації через дизайн	Іконографіка	Візуальні символи та піктограми можуть допомогти забезпечити швидкі та чіткі вказівки для людей з різними видами інвалідності, в тому числі з порушеннями слуху та когнітивними розладами	Доступність інформації для кожної людини, незалежно від її фізичних чи сенсорних можливостей
	Аудіо та відео контент	Використання субтитрів стає у допомозі людям з вадами слуху та покращує зручність користування сайтом для людей з вадами зору	
Естетика як частина інклюзивного дизайну	Універсальний стиль	Не повинно відрізнятися від традиційних туристичних напрямків, але при цьому мають бути враховані потреби людей з інвалідністю	Не обмежується лише фізичним комфортом, але й передбачає естетичну доступність
	Гармонія з навколишнім середовищем	Окрім задоволення фізичних потреб, має на меті створити комфортну та гостинну атмосферу і сприяти соціалізації та інтеграції всіх відвідувачів	
Економічний аспект інклюзивного дизайну	Розширення ринку	Увага до потреб людей з інвалідністю може збільшити кількість відвідувачів і загальний попит на послуги	Приваблення ширшої аудиторії та залучення нових клієнтів, що веде до зростання доходів бізнесу
	Державна підтримка та гранти	Надає гранти та підтримку проектам, які забезпечують доступність для людей з інвалідністю	
Соціальний аспект інклюзивного дизайну	Зниження бар'єрів	Створення можливостей для соціальної інтеграції людей з інвалідністю та надання їм можливості брати активну участь у культурних та соціальних заходах, поїздках та відпочинку	Сприяє соціальній інтеграції та рівності
	Сприяння інклюзивному суспільству	Сприяти розумінню та прийняттю різноманітності в суспільстві та підвищувати обізнаність широких верств населення про важливість забезпечення рівних можливостей	

Джерело: сформовано автором на основі [13; 14, с. 221]

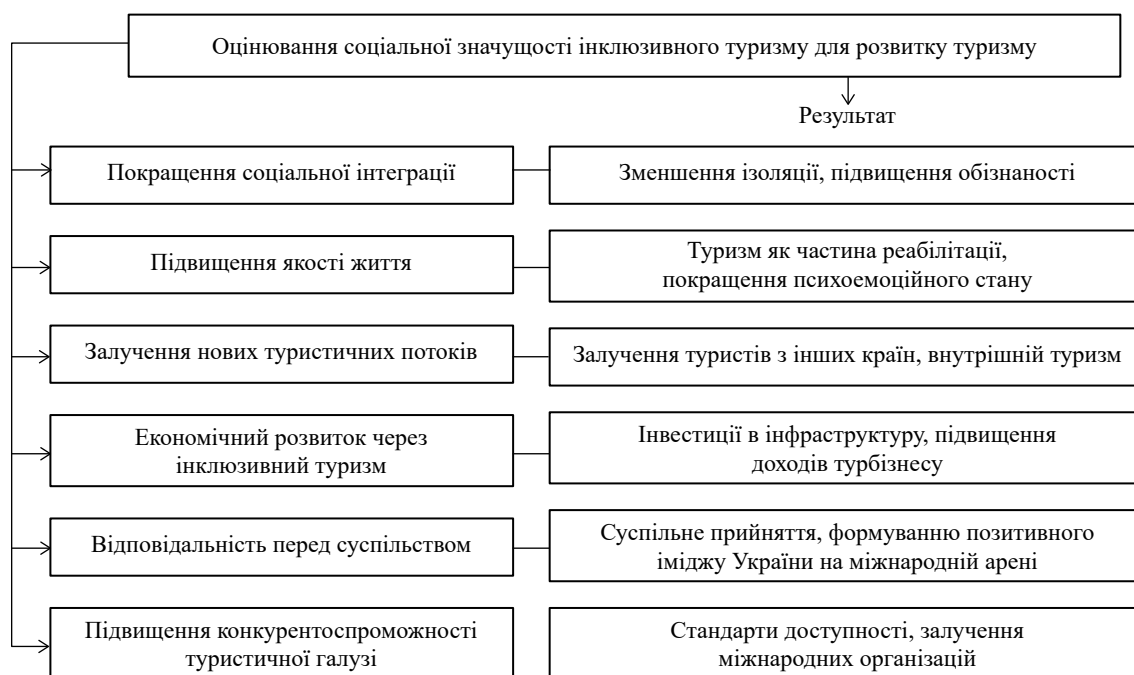

Рис. 2. Оцінювання соціальної значущості інклюзивного туризму для розвитку туризму в Україні

Джерело: авторська розробка

підвищення обізнаності серед бізнесу та громадян, а також використання інноваційних технологій.

Цифрові технології особливого значення набувають з точки зору доступності в готельно-ресторанному секторі та є потужним інструментом підвищення доступності туристичних послуг, пропонує людям з інвалідністю можливість комфортно планувати та бронювати поїздки [16, с. 284].

Для впровадження та розвитку інклюзивного освітнього середовища необхідно залучати не лише фахівців освіти, а й формувати маркетингові елементи для створення можливостей для людей з особливими потребами, реалізовувати соціальні послуги в суспільстві та на ринку праці шляхом розробки ефективних програм адаптації та інтеграції осіб з інвалідністю в суспільство, які будуть економічно доцільними та ефективними [17, с. 244].

Інклюзивний туризм, маючи потенціал потужного носія економічного зростання та соціальної інтеграції в Україні, зробить країну більш доступною та привабливою для різних груп туристів, через те має велике значення для розвитку туризму в Україні [18]. Він сприяє соціальній інтеграції, покращує якість життя людей з інвалідністю, стимулює економічний розвиток та підвищує конкурентоспроможність на міжнародних ринках. Розвиток інклюзивного туризму в Україні призведе до створення інклюзивного суспільства, яке сприятиме соціальній згуртованості та прогресу на всіх рівнях.

Висновки. Інклюзивний туризм в Україні має великий потенціал для розвитку, особливо в частині забезпечення доступності готельної та ресторанної інфраструктури для людей з інвалідністю. Успішний

розвиток інклюзивного туризму покращить соціальну інтеграцію, створить нові можливості для людей з інвалідністю та забезпечить рівні права в туристичному секторі. Важливо, щоб уряд, бізнес та неурядові організації працювали разом над вирішенням цього питання, підвищуючи обізнаність та вивчаючи міжнародний досвід. В результаті інклюзивний туризм стане важливою складовою соціальної відповідальності та позитивним фактором для розвитку туризму в Україні в цілому.

Таким чином, інклюзивний туризм не тільки надає нові можливості для туристів з особливими потребами, а й сприяє розвитку більш толерантного, доступного і справедливого суспільства. Напрямом подальших досліджень стане визначення ефективних методів просування інклюзивного туризму на основі вивчення успішних практик в інших країнах, які вже досягли значних результатів у сфері інклюзивного туризму.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Ладонько Л.С., Переверзева А.В. Понятійно-термінологічні основи інклюзивного туризму як нового напрямку розвитку регіональної економіки. *Економіка та суспільство*. 2021. Випуск 28. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2021-28-51>.
2. Барський Ю. Бакота Д., Єрко І. Доступний (інклюзивний) туризм: основні поняття. International scientific and practical Internet conference "Human geographical factors of regional development". URL: <https://konfgeolutsk.wordpress.com>.
3. Данчевська І., Калайтан Т. Інклюзивний туризм: світовий досвід та перспективи розвитку в Україні.

Development Service Industry Management. 2024. № 2. С. 96–104. URL: [https://doi.org/10.31891/dsim-2024-6\(14\)](https://doi.org/10.31891/dsim-2024-6(14)).

4. Чайка С. Європейські практики інклюзивного туризму: досвід для України. *Вісник Львівського університету. Серія філос.-політолог. студії*. 2022. Вип. 43. С. 189–196. DOI: <https://doi.org/10.30970/PPS.2022.43.24>.

5. Крамаренко І. С., Козаченко Л. А., Стищенко О. В., Карабін К. О. Інклюзивний туризм – інвестиційна складова економіки регіону. *Агросвіт*. 2020. № 11. С. 83–89. DOI: [10.32702/2306-6792.2020.11.83](https://doi.org/10.32702/2306-6792.2020.11.83).

6. Роговська О., Царьок К. Інклюзивний туризм як засіб соціальної реабілітації осіб з інвалідністю. *Вісник Приазовського державного технічного університету. Серія: Соціально-гуманітарні науки та публічне адміністрування*. 2024. Том 1 № 12. DOI: <https://doi.org/10.31498/2617-2038.2024.12.320562>.

7. Безугла Л. С., Белобородова М. В., Герасименко Г. В. Формування інклюзивно-реабілітаційного туризму в Україні. *Innovations and technologies in the service sphere and food industry*. 2022. № 2 (6). С. 20–25. DOI: [https://doi.org/10.32782/2708-4949.2\(6.2022.4\)](https://doi.org/10.32782/2708-4949.2(6.2022.4)).

8. Bakker M., R. van der Duim, Peters K., Klomp J. Tourism and Inclusive Growth: Evaluating a Diagnostic Framework. *Tourism Planning & Development*. 2023. Vol. 20, Issue 3. Pp. 416–439. DOI: <https://doi.org/10.1080/21568316.2020.1850517>.

9. Bellato L., Cheer J. M. Inclusive and regenerative urban tourism: capacity development perspectives. *International Journal of Tourism Cities*. 2021. Volume 7 Issue 4. Pp. 943–961. URL: <https://www.emerald.com/insight/content/doi/10.1108/IJTC-08-2020-0167/full/html>.

10. Журило М. А., Антонов С. В., Ткачак В. В. Формування інклюзивного туристичного середовища в Україні. *Український журнал прикладної економіки та техніки*. 2024. Том 9. № 4. С. 288–291. DOI: <https://doi.org/10.36887/2415-8453-2024-4-43>.

11. Тищенко С. В. Туризм як засіб психологічної та соціальної підтримки груп ризику та людей з особливими потребами. *Інфраструктура ринку*. 2021. Вип. 51. С. 73–81. DOI: <https://doi.org/10.32843/infrastruct51-11>.

12. Інклюзивний туризм: доступність для кожного. 26 серпня 2024. URL: <https://fgritb.knukim.edu.ua/home/news/inklyuzyvnyy-turyzm-dostupnist-dlya-kozhnoho.html>.

13. Інклюзивний туризм. Світові практики доступності. URL: <https://grandms.pro/inclusive-tourism-world-practices/>.

14. Рябев А. А., Крайнюк Л. М., Андренко І. Б. Розвиток інклюзивного туризму на прикладі організації харчування в готелях та аналогічних засобах розміщення. *БізнесІнформ*. 2019. № 4. С. 221–227. DOI: <https://doi.org/10.32983/2222-4459-2019-4-221-227>.

15. Коллегаєв М. Ю., Бабешко М. С. Світовий досвід і перспективи розвитку інклюзивного туризму в Україні. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*. 2020. № 69. Т. 2. С. 174–178. DOI: <https://doi.org/10.32840/1992-5786.2020.69-2.34>.

16. Райко Д. В., Паймаш Г. В., Кролівець І. В. Цифрові технології та інклюзивний маркетинг у галузі туризму: перспективи для людей з інвалідністю. *Маркетин-*

гові та організаційні механізми повоєнного розвитку галузі гостинності та туризму України: матеріали 2-ї Міжнародної наук.-практ. конф., 26–27 листопада 2024 р.: у 2 ч. Ч. 1. Харків, 2024. С. 284–287. URL: <https://repository.kpi.kharkov.ua/handle/KhPI-Press/84843>.

17. Райко Д. В., Паймаш Г. В., Кролівець І. В. Інклюзивний маркетинг як інструмент розвитку потенціалу людей з особливими потребами: нові можливості та виклики. *Актуальні проблеми та перспективи розвитку агропродовольчої сфери, індустрії гостинності та торгівлі: тези доповідей Міжнар. наук.-практ. конф.* Харків, 5 листопада 2024 р. С. 244–245. URL: <https://repository.kpi.kharkov.ua/handle/KhPI-Press/84399>.

18. Слатвінська Л. А. Перспективи розвитку інклюзивного туризму в Україні. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2020. № 5. DOI: <https://doi.org/10.32702/2307-2156-2020.5.59>.

REFERENCES:

1. Ladonko L.S., Pereverzieva A.V. (2021) Poniatiino-terminologichni osnovy inkluzyvnoho turyzmu yak novoho napriamu rozvytku rehionalnoi ekonomiky [Conceptual and terminological foundations of inclusive tourism as a new direction of regional economic development]. *Ekonomika ta suspilstvo – Economy and society*, vol. 28. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2021-28-51>.

2. Barskyi Yu. Bakota D., Yerko I. Dostupnyi (inkluzyvnyi) turyzm: osnovni poniattia [Accessible (inclusive) tourism: basic concepts]. International scientific and practical Internet conference “Human geographical factors of regional development”. Available at: <https://konfgeoluts.wordpress.com>.

3. Danchevska I., Kalaitan T. (2024) Inkluzyvnyi turyzm: svitovy dosvid ta perspektyvy rozvytku v Ukraini [Inclusive tourism: global experience and prospects for development in Ukraine]. *Development Service Industry Management*, no. 2, pp. 96–104. DOI: [https://doi.org/10.31891/dsim-2024-6\(14\)](https://doi.org/10.31891/dsim-2024-6(14)).

4. Chaika S. (2022) Yevropeiski praktyky inkluzyvnoho turyzmu: dosvid dlia Ukrainy [European practices of inclusive tourism: experience for Ukraine]. *Visnyk Lvivskoho universytetu – Bulletin of Lviv University. Seriya filos.-politoh. Studii*, vol. 43, pp. 189–196. DOI: <https://doi.org/10.30970/PPS.2022.43.24>.

5. Kramarenko I. S., Kozachenko L. A., Stytsenko O. V., Karabin K. O. (2020) Inkluzyvnyi turyzm – investytsiina skladova ekonomiky rehionu [Inclusive tourism is an investment component of the region's economy]. *Ahrosvit – Agrosvit*, no. 11, pp. 83–89. DOI: <https://doi.org/10.32702/2306-6792.2020.11.83>.

6. Rohovska O., Tsarok K. (2024) Inkluzyvnyi turyzm yak zasib sotsialnoi rehabilitatsii osib z invalidnistiu [Inclusive tourism as a means of social rehabilitation of people with disabilities]. *Visnyk Pryazovskoho derzhavnoho tekhnichnoho universytetu. Seriya: Sotsialno-humanitarni nauky ta publichne administruvannia – Bulletin of the Azov State Technical University. Series: Social and Human Sciences and Public Administration*, vol. 1, no. 12. DOI: <https://doi.org/10.31498/2617-2038.2024.12.320562>.

7. Bezuhla L. S., Bieloborodova M. V., Herasymenko H. V. (2022) Formuvannia inkliuzyvno-reabilitatsiinoho turyzmu v Ukraini [Formation of inclusive and rehabilitation tourism in Ukraine]. *Innovations and technologies in the service sphere and food industry*, no. 2 (6), pp. 20–25. DOI: [https://doi.org/10.32782/2708-4949.2\(6.2022.4\)](https://doi.org/10.32782/2708-4949.2(6.2022.4)).
8. Bakker M., R. van der Duim, Peters K., Klomp J. (2023) Tourism and Inclusive Growth: Evaluating a Diagnostic Framework. *Tourism Planning & Development*, vol. 20, no. 3, pp. 416–439. DOI: <https://doi.org/10.1080/21568316.2020.1850517>.
9. Bellato L., Cheer J. M. (2021) Inclusive and regenerative urban tourism: capacity development perspectives. *International Journal of Tourism Cities*, vol. 7 no. 4, pp. 943–961. Available at: <https://www.emerald.com/insight/content/doi/10.1108/IJTC-08-2020-0167/full/html>.
10. Zhurylo M. A., Antonov S. V., Tkachek V. V. (2024) Formuvannia inkliuzyvnoho turystychnoho seredovyshcha v Ukraini [Creating an inclusive tourist environment in Ukraine]. *Ukrainskyi zhurnal prykladnoi ekonomiky ta tekhniky – Ukrainian Journal of Applied Economics and Technology*, vol. 9, no. 4, pp. 288–291. DOI: <https://doi.org/10.36887/2415-8453-2024-4-43>.
11. Tyshchenko S.V. (2021) Turyzm yak zasib psyhologichnoi ta sotsialnoi pidtrymky hrup ryzyku ta liudei z osoblyvymy potrebamy [Tourism as a means of psychological and social support for risk groups and people with special needs]. *Infrastruktura rynku – Market infrastructure*, vol. 51, pp.73–81. DOI: <https://doi.org/10.32843/infrastruct51-11>.
12. Inkliuzyvnyi turyzm: dostupnist dlia kozhnoho [Inclusive tourism: accessibility for everyone]. Available at: <https://fgritb.knukim.edu.ua/home/news/inklyuzyvnyy-turyzm-dostupnist-dlya-kozhnoho.html>.
13. Inkliuzyvnyi turyzm. Svitovi praktyky dostupnosti [Inclusive tourism. Global accessibility practices]. Available at: <https://grandms.pro/inclusive-tourism-world-practices/>.
14. Riabiev A. A., Krainiuk L. M., Andrenko I. B. (2019) Rozvytok inkliuzyvnoho turyzmu na prykladi orhanizatsii kharchuvannia v hoteliakh ta analohichnykh zasobakh rozmishchennia [Development of inclusive tourism on the example of catering in hotels and similar accommodation facilities]. *BiznesInform–BusinessInform*, no. 4, pp. 221–227. DOI: <https://doi.org/10.32983/2222-4459-2019-4-221-227>.
15. Kollehaiev M. Yu., Babeshko M. S. (2020) Svitovi dosvid i perspektyvy rozvytku inkliuzyvnoho turyzmu v Ukraini [International experience and prospects for the development of inclusive tourism in Ukraine]. *Pedahohika formuvannia tvorchoi osobystosti u vyshchii i zahalnoosvitnii shkolkakh – Pedagogy of Formation of Creative Personality in Higher and Secondary Schools*, vol. 2, no. 69, pp. 174–178. DOI: <https://doi.org/10.32840/1992-5786.2020.69-2.34>.
16. Raiko D.V., Paimash H.V., Krolivets I.V. (2024) Tsyfrovii tekhnolohii ta inkliuzyvnyi marketynh u haluzi turyzmu: perspektyvy dlia liudei z invalidnistiu [Digital technologies and inclusive marketing in tourism: perspectives for people with disabilities]. *Marketynhovi ta orhanizatsiini mekhanizmy povoiennoho rozvytku haluzi hostynnosti ta turyzmu Ukrainy: materialy 2-yi Mizhnarodnoi nauk.-prakt. konf* (November 26–27, 2024), u 2 ch. Ch. 1. Kharkiv, pp. 284–287. Available at: <https://repository.kpi.kharkov.ua/handle/KhPI-Press/84843>.
17. Raiko D. V., Paimash H. V., Krolivets I. V. (2024) Inkliuzyvnyi marketynh yak instrument rozvytku potentsialu liudei z osoblyvymy potrebamy: novi mozhlyvosti ta vyklyky [Inclusive marketing as a tool for developing the potential of people with special needs: new opportunities and challenges]. *Aktualni problemy ta perspektyvy rozvytku ahroprodovolchoi sfery, industrii hostynnosti ta torhivli: tezy dopovidei Mizhnar. nauk.-prakt. konf* (November 5, 2024). Kharkiv, pp. 244–245. Available at: <https://repository.kpi.kharkov.ua/handle/KhPI-Press/84399>.
18. Slatvinska L. A. (2020) Perspektyvy rozvytku inkliuzyvnoho turyzmu v Ukraini [Prospects for the development of inclusive tourism in Ukraine]. *Derzhavne upravlinnia: udoskonalennia ta rozvytok – Public administration: improvement and development*, no. 5. DOI: <https://doi.org/10.32702/2307-2156-2020.5.59>.